

VII.

W. L. C. Pimianis

LACTANTII

LIBER

DE

MORTIBUS PERSECUTORUM

DE LICENTIA ORDINARII

(18000000)

EX TYPIS CRUZIATI

MDCCLXXIV

23 = 7 (84)

Teología
doctrinal

LIBRARY
BIBLIOTECA
NACIONAL DE BOLIVIA

UNIVERSIDAD ORIENTAL

UNIVERSIDAD
ORIENTAL
VENEZUELA

LIBER

DE MORTIBUS PERSECUTORUM

AD DONATUM CONFESSOREM. *

I.

AUVIVIT Dominus orationes tuas, Donate carissime, quas in conspectu ejus constanter fundis per dies omnes, et carissimorum fratrum, qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro tidae suae meritis quaesierunt. Ecce addetur his omnibus adversarius (1); et restituta per orbem tranquillitate, profligata nuper Ecclesia rursus exurgit, et majore gloria templum Dei, quod ab impiis fuerat eversum, misericordia Domini fabricatur. Excitavit enim Deus principes (2) qui tyrannorum nefaria et cruenta imperia resciderunt, humano generi providerunt; ut jam quasi discusso transacti temporis nubilo, mentes omnium pax jocunda et serena laetificet. Nunc

* Sedata Diocletianaea persecutione, pace composita, Christianis in integrum restitutis, Lactantius librum «de Mortibus persecutorum» scripsit, anno ut videtur 315. Hunc libellum, ab annis mille deperditum, repertumque in Bibliotheca Colbertina, primus anno 1679 edidit Stephanus Baluzius, mandante illustrissimo viro J. B. Colbert, regi a sanctioribus secretis, et summo aeriarii Administro.

(1) «Ecce addetur his omnibus adversarius». Hae voces eruditae non parum laboris dederunt. Et primo omnes fere ad unum per «adversarium,» diabolum intelligendum esse opinati sunt. Sed quid est hoc «addetur?» Alii ergo alias hujus verbi emendationes in medium afferunt; alius legudum vult «abditur,» id est, qui ex abyssu ad vexandos christianos prodierat, jam detruditur et abditur. Alius corrigit «excidetur,» alius «arctetur,» etc. Nulla autem, ut verum fateamur, ex his placuit opinioni nostrae correctio, quin etiam «TO addetur» servandum esse censuimus, quod sic interpretamur: «Addetur his omnibus,» id est, pace tandem Ecclesiae restituta, ac regno Christi in terris stabilito, his omnibus velut imperii sui calamitatibus, affligitur, conteritur diabolus. Hic enim verbum «additur» eodem sensu eademque acceptione nobis voce passiva sumi videtur, quibus passim a scriptoribus sacris voce activa sumitur in istis execrationibus seu maledictis: «Haec mihi faciat Deus et haec addat». Hanc novam interpretationem, non ut optimam, sed ut nostram proponimus.

(«Edit Gauth.»)

(2) «Excitavit Deus principes.» Constantinum scilicet ac Licinium.

post atræ tempestatis violentos turbines, placidus aer et optata lux refulsit. Nunc placatus servorum suorum (precibus), Deus jacentes et afflictos cœlesti auxilio sublevat. En nunc mœrentium lacrymas, extincta impiorum conspiratione, deterget; et qui illucati erant Deo, jacent; qui templum sanctum everterant, ruina majori ceciderunt; qui justos excarnificaverunt, cœlestibus plagis, et cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt; serius quidem, sed graviter ac digne. Distulerat enim pœnas eorum Deus, ut ederet in eos magna et mirabilia exempla, quibus posterii discerent, et Deum esse unum, et eundem vindicem, digna videlicet supplicia impiis a persecutoribus iurrogare. De quorum exitu scripto testificari placuit, ut omnes qui procul amoti fuerunt, vel qui postea futuri sunt, scirent, quatenus virtutem ac majestatem suam in excindendis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderet. Hinc itaque utile est, si a principio ex quo est Ecclesia constituta, qui fuerint persecutores, et quibus pœnis in eos cœlestis judicis severitas vindicaverit, exponam.

II.

EXTREMIS temporibus Tiberii Cæsaris, ut scriptum legimus, Dominus noster Jesus Christus a Judæis cruciatus est, post diem decimum Kalendarum Aprilium, duobus Geminis Consulibus (3). Cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos, quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat; et diebus quadraginta cum his commoratus, aperuit corda eorum, et Scripturas interpretatus est, quæ usque ad id tempus obscuræ atque involutæ fuerunt. Ordinavitque eos, et instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ, disponens Testamenti novi solemnem disciplinam. Dein officio repleto, circumvolvit eum procella nubis, et subtractum oculis hominum rapuit in cœlum. Et inde discipuli, qui tunc erant undecim, adsumptis in locum Judæe proditoris Matthia et Paulo, dispersi sunt per omnem terram, ad Evangelium prædicandum, sicut illis magister Dominus imperaverat; et per annos viginti quinque usque ad principium Neroniani imperii, per omnes provincias et civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt. Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit; et editis quibusdam mi-

(3) «Duobus Geminis consulibus.» Jam alibi observavimus hallucinari Lactantium, in computatione annorum prædicationis et mortis Christi.

En animadversio ad quam præsens adnotatio remittit. «In VIII Kalendarum april. passionis diem retulerunt Tertullianus, Chrysostomus, Hieron., August., et Beda. Quoad autem annum hujus «extremi, contradicit Lactantius Lucæ cap. 3, v. 1; ubi passio «Domini Christi in decimum octavum Tiberii annum rejicitur.»

raculis, quæ virtute ipsius Dei, data sibi ab eo potestate, faciebat, convertit multos ad justitiam, Deoque templum fidele ac stabile collocavit. Qua re ad Neronem delata, cum animadverteret non modo Romæ, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum, et ad religionem novam, damnata vetustate, transire; ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, prosilivit ad excidendum cœleste templum, delendamque justitiam, et primus omnium persecutus Dei servos, Petrum cruci adfixit, et Paulum interfecit. Nec tamen habuit impune; respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigio imperii, ac devolutus a summo tyrannus impotens, nusquam repente comparuit; ut ne sepulturæ quidem locus in terra tam male bestiæ appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse translatum, ac vivum reservatum (4), Sibylla dicente matricidam profugum a finibus esse venturum; ut quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur, et Antichristi præcedat adventum; itaque fas est credere, sicut duos Prophetas vivos esse translatos in ultima tempora, atque initium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere cœperit, quod Sibyllæ futurum prænuntiant, eodem modo etiam Neronem venturum putant, ut præcursor diaboli ac prævius sit venientis ad vastationem terræ, et humani generis eversionem.

III.

Post hunc, interjectis aliquot annis, alter non minor tyrannus ortus est, qui cum exerceret injustam dominationem, subjectorum tamen cervicibus incubavit quam diutissime, tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam vero ad persequendum justum populum instinctu dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. Nec satis ad ultionem fuit, quod est interfectus: domi etiam memoria nominis ejus erasa est. Nam cum multa mirabilia opera fabricasset, cum Capitolium aliaque nobilia monumenta fecisset, Senatus ita nomen ejus persecutus est, ut neque imaginum, neque titulorum ejus relinqueret ulla vestigia, gravissimis decretis etiam mortuo notam inureret ad ignominiam sempiternam. Rescisis igitur actis tyranni, non tantum in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit; secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimico-

(4) «Vivum reservatum.» Cum varius super exitu Neronis exisset rumor, pluribus eum vivere fingentibus, pluribusque credentibus, multi fuere Pseudo-Nerones: primus in insula Cythno; alter cui nomen Terentio Maximo, viginti annis post Neronis mortem.

rūm impetus passa, manus suas in orientem occidentemque porrexit; ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non religio Dei penetrasset; nulla denique natio tam feris moribus vivens, ut non suscepto Dei cultu, ad justitiæ opera miteret. Sed enim postea longa pax rupta est.

IV.

EXISTIT enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam. Quis enim justitiam, nisi malus persequeretur? Et quasi hujus rei gratia profectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cepit, ut protinus eaderet. Nam profectus adversus Carpos, qui tūm Daciam Mœsiamque occupaverant, statimque circumventus a barbaris, et cum magna exercitus parte deletus, nec sepultura quidem potuit honorari: sed exutus ac nudus, ut hostem Dei oportebat, pabulum feris ac volucribus jacuit.

V.

NON multo post Valerianus (5) quoque non dissimili furore correptus, impias manus in Deum intentavit; et multum, quamvis brevi tempore, justī sanguinis fudit. At illum Deus novo ac singulari pœnæ genere adfecit, ut esset posteris documentum, adversarios Dei semper dignam scelere suo recipere mercedem. Hic captus a Persis, non modo imperium, quo fuerat insolenter usus, sed etiam libertatem, quam cæteris ademerat, perdidit, vixitque in servitute turpissime. Nam Rex Persarum Sapor, is qui eum ceperat, si quando libuerit aut vehiculum ascendere, aut equum, inclinare sibi Romanum jubebat, ac terga præbere, et imposito pede supra dorsum ejus, illud esse verum dicebat [triumphi genus], exprobrans ei cum risu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille dignissime triumphatus, aliquandiu vixit, ut diu barbaris Romanum nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad pœnam, quod cum filium haberet Imperatorem, captivitatis suæ tamen ac servitutis extre-

(5) «Non multo post Valerianus.» Mira sunt, quæ de modestia, mansuetudine, reliquisque summis Valeriani virtutibus tradit Trebellius Pollio: quæ confirmantur etiam ab Eusebio, qui «lib. 7 Hist. Eccles. cap. 10,» illum vel ex eo maxime commendat, quod mansuetissimus ac benignissimus fuerit erga Christianos; additque nullum superiorum Principum, ne illos quidem ipsos, qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexum esse, quantam Valerianus prae se ferebat initio principatus sui; totamque ejus familiam Christianis hominibus abundasse, ita ut Dei Ecclesia esse videretur. Sed postea immensum mutatus ab illo, crudelissime sæviit in Christianos; ac mox secuta Dei manus, quæ illum graviter afflixit.

non invenit ultorem, nec omnino repetitus est. Postea vero quam pudendam vitam in illo dedecore finivit, direpta est ei cutis, et exuta visceribus pellis est infecta rubro colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumphii poneretur, legatisque nostris semper esset ostentus, ne nimium Romani viribus suis fiderent, cum exuvias capti Principis apud deos suos cernerent. Cum igitur tales pœnas de sacr. legis Deus exegerit, nonne mirabile est, ausum esse quemquam postea non modo facere, sed etiam cogitare adversus majestatem singularis Dei regentis et continentis universa?

VI.

AURELIANUS, qui esset natura vesanus et præceps, quamvis captivitatem Valeriani meminisset, tamen oblitus sceleris ejus et pœnæ, iam Dei crudelibus factis lacessivit. Verum illi ne perficere quidem quæ cogitaverat, licuit: sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias posteriores cruenta ejus scripta pervenerant, et jam Cænophrurio (6) qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat, falsa quadam suspitione ab amicis suis interemptus. Talibus et tot exemplis coerceri posteriores tyrannos oportebat. At hi non modo territi non sunt, sed audacius etiam contra Deum confidentiusque fecerunt.

VII.

DIOCLETIANUS, qui scelerum inventor et malorum machinator fuit, cum disperderet omnia, nec a Deo quidem manus potuit abstinere. Hic orbem terræ simul et avaritia, et timiditate subvertit. Tres enim participes regni sui fecit, in quatuor partes orbe diviso, et multiplicatis exercitibus, cum singuli eorum longe majorem numerum militum habere contenderunt, quam priores Principes habuerant, cum soli rempublicam gererent. Adeo major esse cœperat numerus accipientum, ut enormitate (7) indictionum consumptis viribus colonorum, desererentur agri, et ut omnia terrore complerentur, provinciæ quoque in frusta concisæ, multi Præsides et plura Officia singulis regionibus, ac pene jam civitatibus incubare, item (8) Rationales multi, et Magistri, et Vicarii Præfactorum; quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed

(6) «Cænophrurio.» Græce CAÏNON PHROURION, quod significat Novum castellum; gallice, «Neuf-château, Neuchâtel,» etc.

(7) «Enormitate indictionum.» Id est tributorum, extra ordinem ad arbitrium victoris, aut secundum necessitates rei-publicæ.

(8) «Rationales.» Id est, fisci regii procuratores missi in provincias.

condemnationes tantum et proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebræ, sed perpetuæ, et in exactionibus injuriæ non ferendæ. Nec quoque tolerari possunt, quæ ad exhibendos milites spectant. Idem insatiabili avaritia thesauros nunquam minui volebat: sed semper extraordinarias opes ac largitiones congregabat, ut ea quæ recondebat, integra atque inviolata servaret. Idem cum variis iniquitatibus immensam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium statuere conatus est. Tunc ob exigua et vilia multus sanguis effusus, nec venale quidquam metu apparebat, et caritas multo deterius exarsit, donec lex necessitate ipsa post multorum exitium solveretur. Huc accedebat infinita quædam cupiditas ædificandi, non minor provinciarum exactio in exhibendis operariis, et artificibus, et plaustris omnibus, quæcumque sint fabricandis operibus necessaria. Hic basilicæ, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filiæ. Repente magna pars civitatis exciditur: migrabant omnes cum conjugibus ac liberis, quasi urbe ab hostibus capta. Et cum perfecta hæc fuerant cum interitu provinciarum: Non recte facta sunt, aiebat; alio modo fiant. Rursus dirui ac mutari necesse erat, iterum fortasse casura. Ita semper dementabat, Nicomediam studens urbi Romæ cœquare. Jam illud prætereo, quam multi perierint possessionum aut opum gratia. Hoc enim usitatum et fere licitum consuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit præcipuum, quod ubicumque cultiorem agrum viderat, aut ornatius ædificium, jam parata domino calumnia et pœna capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine.

VIII.

Quo frater ejus Maximianus, qui est dictus Hercules? non dissimilis ab eo, Nec enim possent in amicitia tam fideli cohærere, nisi esset in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, æqua sententia. Hoc solum differebant, quod avaritia minori altero fuit plus, majori vero minus, sed plus timiditatis; plus vero animi, non ab bene faciendum, sed ad male. (9) Nam

(9) «Hoc solum differebant...sed ad male.» Locum hunc corruptum et luxatum esse, quicumque in hoc libello emaculando elaborarunt, videre, variisque usi sunt remediis. Forte scripsit Lactantius: «Hoc solum differebant, quod avaritia major in altero fuit, sed plus timiditatis: in altero vero minor avaritia, sed plus animi, non ad benefaciendum, sed ad male.» Non ausim præstare hanc manum esse Lactantii; non tamen longius aberrare ab ea hanc lectionem mihi persuasi, si præcedentia inspicias, et quæ sequuntur.

eum ipsam imperii sedem teneret Italiam, subjacerentque opulentissimæ provinciæ vel Africa, vel Hispania, non erat in eustodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat. Et cum opus esset, non deerant locupletissimi Senatores, qui subornatis indicibus, affectasse imperium dicerentur, ita ut effloderentur assidue lumina Senatus. Cruentissimus fiscus male partis opibus affluebat. Jam libido in homine pestifero, non modo ad corrumpendos mares, quod est odiosum ac detestabile, verum etiam, ad violandas primorum filias. Nam quacumque iter fecerat, avulsæ a conspectu parentum virgines, statim præsto. His rebus beatum se judicabat; his constare felicitatem imperii sui putabat, si libidini et cupiditati male nihil denegaret.

Constantium prætereo, quoniam dissimilis cæterorum fuit, dignusque qui solus orbem teneret.

IX.

ALTER vero Maximianus, quem sibi generum Diocletianus asciverat, non his duobus tantum, quos tempora nostra senserunt, sed omnibus qui fuerant malis peior. Inerat huic bestię naturalis barbaries, et feritas a Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus Transdanuviana, infestantibus Carpibus, in Daciam novam transjecto amne confagerat. Erat etiam corpus moribus congruens, status celsus, caro ingens, et in horrendam magnitudinem diffusa et inflata. Denique et verbis, et actibus, et apectu terrori omnibus ac formidini fuit. Socer quoque eum metuebat acerrime. Cujus timoris hæc fuit causa.

Narseus, Rex Persarum, concitatus domesticis exemplis avi sui Saporis, ad occupandum orientem cum magnis copiis inhiabat. Tunc Diocletianus, ut erat in omni tumultu meticulosus, animique disjectus, simul et exemplum Valeriani timens, non ausus est obviam tendere: sed hunc per Armeniam misit, ipse in Oriente subsistens et aucupans exitus rerum. Ille insidiis suis barbaros, quibus mos est cum omnibus suis ad bellum pergere, multitudine impeditos, et sarcinis occupatos non difficiliter oppressit; fugatoque Narseo Rege, reversus cum præda et manubiis ingentibus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque fastus post hanc victoriam elevatus est, ut jam detrectaret Cæsaris nomen. Quod cum in litteris ad se datis audisset, truci vultu ac voce terribili exclamabat: *Quousque Cæsar?* Exinde insolentissime agere cœpit, ut ex Marte se procreatum, et videri, et dici vellet, tanquam alterum Romulum; maluitque Romulam matrem stupro infamare, ut ipse diis oriundus videretur. Sed differo de factis ejus diebre, ne confundam tempora. Postea enim quam nomen Imperatoris accepit, exuto socero, tum demum furere cœpit, et contemnere omnia. Diocles, (sic) enim ante impe-

rium vocabatur, cum rempublicam talibus consiliis et talibus sociis everteret, cum pro sceleribus suis nihil non mereretur, tandem tamen summa felicitate regnavit, quamdiu manus suas justorum sanguine non inquinaret. Quam vero causam persequendi habuerit, exponam.

X.

Cum ageret in partibus Orientis, ut erat pro timore scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, et in jecoribus earum signum quaerebat. Quo facto, fugatis dæmonibus, sacra turbata sunt. Trepidabant atque pices, nec soltas in extis notas videbant; et quasi non litassent, sepeus immolabant. Verum identidem mactatæ hostiæ nihil ostendebant, donec magister ille aruspicum Tagis, seu suspitione, seu visu, at idcirco non respondere sacra, quod rebus divinis profani homines interessent. Tunc ira furoris sacrificare non eos tantum, qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio jussit, et in eos, si detrectassent, verberibus animadverti; vatisque ad Praepositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia precepit, ut qui non paruissent, militia solverentur. Hac tenus furor ejus et ira processit, nec amplius quidquam contra legem aut religionem Dei fecit. Deinde interjecto aliquanto tempore, in Bithyniam venit hyematum; eodemque tum Maximianus quoque Cæsar inflammatus scelere advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem vanum, qui jam principium fecerat. Cujus furoris hanc causam fuisse cognovi.

XI.

ERAT mater ejus deorum montium cultrix, mulier admodum superstitiosa. Quæ cum esset, dapibus sacrificabat pene quotidie, ac vicariis suis epulis exhibebat. Christiani abstinebant; et illa cum Gentibus epulante, jejuniis hi et orationibus insistebant. Hinc concepit odium adversus eos, ac filium suum non minus superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos homines incitavit. Ergo habito inter se per totam hyemem consilio, cum nemo admitteretur, et omnes de summo statu reipublicæ tractari arbitrarentur, diu senex furori ejus repugnavit, ostendens quam perniciosum esset inquietari orbem terræ, fundi sanguinem multorum; illos libenter mori solere, satis esse si palatinos tantum ac multes ab ea religione prohiberet. Nec tamen deflectere potuit præcipitis hominis insaniam. Placuit ergo amicorum sententiam experiri. Nam erat hujus maliæ, cum bonum quid facere decessisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur. Cum autem malum, quoniam id reprehendendum scielat, in consilium multis advocabat, ut aliorum culpe abscriberetur quidquid ipse deliquerat. Admissi ergo judices pauci, et pauci militares, ut digni-

reluctari, hanc moderationem tenere conatus est, ut eam rem sine sanguine transigi juberet, cum Cæsar vivos cremari vellet, qui sacrificio repugnassent.

XII.

INQUIRITUR peragendæ rei dies aptus, et felix; ac potissimum Terminalia deliguntur, quæ sunt ad septimum Kalendas Martias, ut quasi terminus imponeretur huic Religioni.

ILLE dies primus Iethi, primusque malorum
Causa fuit....

quæ et ip-sis, et orbi terrarum acciderunt. Qui dies cum siluisset, agentibus Consulatum senibus ambobus octavum et eptimum, repente adhuc dubia luce ad Ecclesiam Præfectus cum duobus, et Tribunis, et Rationalibus venit; et revulsis foribus, simulacrum Dei quaeritur. Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præca. Rapitur, frepidatur, discurritur. Ipsi vero in speculis (in alto enim constituta Ecclesiæ ex palatio videbatur) diu inter se concertabant, utrum ignem potius supponi oporteret. Vitæ sententia Diocletianus, cavens ne magno incendio facto, pars aliqua civitatis arderet. Nam multæ ac magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur Prætoriani acie structa, cum securibus et aliis ferramentis; et immissi undique, fanum illud editissimum paucis horis solo adæquarunt.

XIII.

POSTRIDIE propositum est edictum, quo cavebatur, ut Religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate, tormentis subjecti essent, ex quocumque ordine aut gradu venissent, adversus eos omnis actio caleret; ipsi non de injuria, non de adulterio, non rebus ablatis agere possent, libertatem denique ac vocem non haberent. Quod edictum quidam, etsi non recte, magno tamen animo diripuit et conscidit, cum irridens diceret, victorias Gothorum et Sarmatarum propositas. (10) Statimque productus, non tiam extortus, sed etiam legitime coctus, cum admirabili patienti-
modotremo exustus est.

XIV.

SED Cæsar non contentus est Edicti legibus. Aliter Dio-

(10) «Cum irridens diceret, victorias Gothorum et Sarmatarum propositas.» Id est: imperatores, quorum Gothicorum et Sarmaticorum cognomina in præfatione edicti legebantur, sibi inter otia proposuisse, ut loco Barbarorum Christianos persequerentur, eademque qua Gothos et Sarmatas, clade aficerent.

Diocletianum aggredi parat. Nam ut illum ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subiecit incendium. Et cum pars quædam conflagrasset, Christiani arguebantur, velut hostes publici, et cum ingenti invidia, simul cum palatio, Christianorum nomen ardebat: illos, consilio cum eunuchis habito, de extinguendis Principibus cogitasse, duos Imperatores domi suæ pene vivos esse combustos. Diocletianus vero, qui semper se volebat videri astutum et intelligentem, nihil potuit suspicari: sed ira inflammatus, excarnificare omnes suos protinus cœpit. Sedebat ipse, atque innocentes igne torrebat. Item iudices universi, omnes denique, qui erant in palatio magistri, data potestate, torquebantur. Erant certantes, quis prior aliquid inveniret. Nihil usquam reperiebatur: quippe cum familiam Cæsaris nemo torqueret. Aderat ipse, et instabat, nec patiebatur iram inconsiderati senis deflagrare. Sed quindecim diebus interjectis, aliud rursus incendium molitus est. Id celerius animadversum, nec tamen autor apparuit. Tunc Cæsar medio hyemis profectioe parata prorupit, eodem die contestans, fugere se, ne vivus arderet.

XV.

FUREBAT ergo Imperator jam non in domesticos tantum, sed in omnes, et primam omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit. Potentissimi quondam enuchi necati, per quos palatium et ipse ante constabat. Comprehensi Presbyteri ac ministri et sine ulla prolatione ac confessione damnati, cum omnibus suis deducebantur. Omnis sexus et ætatis homines ad exustionem rapti: nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni amburebantur; domestici, alligatis ad collum molaribus, mari mergebantur. Nec minus in cæterum populum persecutio violenter incubuit. Nam iudices per omnia templi dispersi, universos ad sacrificia cogeant. Pleni carceres erant. Tormentorum genera inaudita excogitabantur; et ne cui temere jus diceretur, aræ in secretariis(11) ac pro tribunali positæ, ut litigatores prius sacrificarent, atque ita causas suas dicerent; sic ergo ad iudices, tamquam ad deos adiretur. Etiam litteræ ad Maximianum atque Gen tantium commeaverant, ut eadem facerent. Eorum sententia in tantis rebus expectata non erat. Et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens. Nam Constantius, ne dissentire a majorum præceptis videretur, conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dirui passus est: verum autem Dei templum, quod est in

(11) «In secretariis.» Secretaria fuerunt proprie loca, in quibus Iudices de causis civilibus vel criminalibus cognoscebant, sebebantque.

hominibus, incolume servavit.

XVI.

VEXABATUR ergo universa terra, et præter Gall'as, ab oriente usque ad occasum tres acerbissimæ bestię sæviebant.

Non mihi si lingue centum sint oraque centum,
 Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
 Omnia pœnarum percurrere nomina possim,

quas Judices per provincias justis atque innocentibus intulerunt. Verum quid opus est illa narrare, præcipue tibi, Donate carissime, qui præter cæteros tempestatem turbidæ persecutionis expertus es? Nam cum incidisses in Flaccinum Præfectum, non pusillum homicidam, deinde in Hieroclem ex Vicario Præsidem, qui autor et consiliarius ad faciendam persecutionem fuit, postremo in Priscillianum successorem ejus, documentum omnibus invictæ fortitudinis præbuisi. Novies enim tormentis cruciatibusque variis subjectus, novies adversarium gloriosa confessione vicisti. Novem præliis zabulum (12) cum satellitibus suis debellasti: novem victoriis seculum cum suis terroribus triumphasti.

Quam jucundum illud spectaculum Deo fuit, cum victorem te cerneret, non candidos equos, aut immanes elephantos, sed ipsos potissimum triumphatores curru tuo subjugantem? Hic est verus triumphus, cum dominatores dominantur. Victi enim tua virtute ac subjugati sunt; quandoquidem nefanda jussione contempta, omnes apparatus ac terribiles tyrannicæ potestatis fide stabili et robore animi profligasti. Nihil adversus te verbera, nihil ungule, nihil ignis, nihil ferrum, nihil varia tormentorum genera valuerunt. Adimere tibi fidem ac devotionem nulla vis potuit. Hoc est esse discipulum Dei: hoc est militem Christi, quem nullus hostis expugnet, nullus lupo de castris cœlestibus rapiat, nullus laqueus inducat, nullus dolor vineat, nullus cruciatus affligat. Denique post illis novem gloriosissimas pugnas, quibus a te zabulus victus est, non est ausus ulterius congregi tecum, quem tot præliis expertus est non posse superari. Et cum tibi parata esset victrix corona, desiit amplius provocare, ne jam sumeres. Quam licet non acceperis in præsentî, tamen integra tibi pro virtutibus tuis et meritis in regno Domini reservatur. Sed redeamus ad ordinem rerum.

XVII.

Hoc igitur scelere perpetrato, Diocletiani cum jam felicitas

(12) «Zabulum. Nihil vulgatius in antiquis libris mss. quam voces «Zabuli, Zabolici,» pro diaboli, diabolici.

ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illic vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad XII Kalendas Decembres. Quibus solemnibus celebratis, cum libertatem populi Romani ferre non poterat, impatiens, et æger animi, prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Januariis, quibus illi nonus consulatus deferrebat. Tredecim dies tolerare non potuit, ut Romæ potius quam Ravennæ procederet Consul. Sed profectus hyeme sæviente, frigore atque imbribus verberatus, morbum levem, at perpetuum traxit; vexatusque per omne iter, lectica plurimum vehebatur. Sic æstate transacta, per circuitum ripæ Istricæ Nicomediam venit, morbo jam gravi insurgente. Quocumque se premi videret, prolatus est tamen, ut circum, quem fecerat, dedicaret anno post vicennalia repleto; deinde ita languore oppressus, ut per omnes deos pro vita ejus rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus repente in palatio, mœstitia et lacrimæ, judicium trepidatio, et silentium. Tota civitate jam non modo mortuum, sed etiam sepultum dicebant; cum repente mane postridie pervagari fama quod viveret, domesticorum ac judicum vultus alacritate mutari. Non defuerunt qui suspicarentur celari mortem ejus, donec Cæsar veniret, ne quid forte a militibus novaretur. Quæ suspicio tantum valuit, ut nemo crederet eum vivere, nisi Kalendis Martiis prodisset, vix agnoscendus, quippe qui anno fere toto ægritudine tabuisset. Et ille Idibus Decembribus sopitus animam receperat, nec tamen totam. Demens enim factus est, ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret.

XVIII.

Nec multis post diebus Cæsar advenit non ut patri gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere. Jam conflixerat nuper (cum) Maximiano senæ, eumque terruerat injecto armorum civilium metu. Aggressus est ergo Diocletianum, primum molliter et amice, jam senem esse dicens, jam minus validum, et administrandæ reipublicæ inhabilem, debere illum requiescere post labores. Simul et exemplum Nervæ proferebat, qui imperium Trajano tradidisset. Ille vero aiebat, et indecens e-se, si post tantam sublimis fastigii claritatem in humilis vitæ tenebras decidisset, et minus tutum, quod in tam longo imperio multorum sibi odia quæsisset. Nervam vero uno anno imperantem, cum pondus et curam tantarum rerum vel ætate, vel insolentia, ferre non quiret, abjecisse gubernaculum reipublicæ, atque ad privatam vitam redisse, in qua consenuerat. Verum si nomen imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse, quominus omnes Augusti nuncuparentur. At ille, qui orbem totum jam spe invaserat, cum sibi aut nihil præter nomen, aut non multum videbat accedere, respondit debere ipsius dispositionem in perpe-

tuum conservari, ut duo sint in republica majores, qui summam rerum teneant; item duo minores, qui sint adjumento: inter duos facile posse concordiam servari, inter quatuor pares nullo modo. Si ipse cedere noluisset, se sibi consulturum, ne amplius minor et extremus esset. Jam fluxisse annos quindecim, in Illyricum, id est, ad ripam Danubii relegatus, cum gentibus barbaris luctaretur, cum alii intra laxiores et quietiores terras delicate imperarent.

His auditis, senex languidus, qui jam et Maximiani senis litteras acceperat, scribentis quaecumque locutus fuisset, et didicerat augeri ab eo exercitum; lacrymabundus:

DIOCLET. Fiat, inquit, si hoc placet. Supererat ut communi consilio omnium Cæsares legerentur.

GALERIUS. Quid opus est consilio, cum sit necesse illis duobus placere quicquid nos fecerimus?

D. Ita plane. Nam illorum filios nuncupari necesse est. Erat autem Maximiano (filius) Maxentius, hujus ipsius Maximiani gener, homo perniciosæ ac malæ mentis, adeo superbus et contumax, ut neque patrem, neque socerum soltus sit adorare. Et idcirco utrique invisus fuit. Constantio quoque filius erat Constantinus, sanctissimus adolescens, et illo fastigio dignissimus, qui insigni et decore habitu corporis, et industria militari, et probis moribus, et comitate singulari, a militibus amaretur, a privatis et optaretur. Eratque tunc præsens, jam pridem a Diocletiano factus Tribunus ordinis primi.

D. Quid ergo fiet?

G. Ille, inquit, dignus non est, Qui enim me privatus contempsit; quid faciet, cum imperium acceperit?

D. Hic vero et amabilis est, et ita imperaturus, ut patre suo melior et clementior judicetur.

G. Ita fiet, ut ego non possim facere quæ velim! Eos igitur oportet nuncupari, qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant, nisi meo jussu!

D. Quos ergo faciemus?

G. Severum, inquit.

D. Humne saltatorem, temulentum, ebriosum, cui nox pro die, et dies pro nocte?

G. Dignus, inquit, quoniam militibus fideliter præbuit, et eum misi ad Maximianum, ut ab eo induatur.

D. Esto. Alterum quem dabis?

G. Hunc, inquit, ostendens Daciam adolescentem quemdam semibarbarum, quem recens jusserat Maximianum vocari de suo nomine. Jam et ipsi Diocletianus nomen ex parte mutaverat omnis causa (13), quia Maximianus fidem summa religione præstabat.

(13) «Omnis causa.» Scilicet Diocletianus amici et fratris Maxi-

D. Quis est hic, quem mihi offers?

G. Meus, inquit, affinis.

D. At ille gemebundus: Non idoneos homines mihi das, quibus tutela Reipublicæ committi possit.

G. Probavi eos, inquit.

D. Tu videris, qui regimen imperii suscepturus es. Ego satis laboravi, et providi quemadmodum, me imperante, Respublica staret incolumis. Si quid accesserit adversi, mea culpa non erit.

XIX.

Cum hæc essent constituta, procedit Kalendis Maiis. Constantinum omnes intuebantur. Nulla erat dubitatio. Milites qui aderant, et priores militum electi, et acciti ex legionibus, in hunc unum intenti gaudebant, ostabant, et vota faciebant. Erat locus altus extra civitatem ad millia fere tria, in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpserat; et ibi columna fuerat erecta cum Jovis signo. Eo pergitur. Concio militum convocatur. Inquit senex cum lacrymis, alloquitur milites: se invalidum esse, requiem post labores petere, imperium validioribus tradere, alios Cæsares subrogare. Summa omnium expectatio quid afferret. Tunc repente pronuntiat Severum et Maximinum Cæsares. Obstupefiunt omnes in tribunali. Constantinus astabat susum: hæsitare inter se, num Constantini immutatum nomen esset, cum in conspectu omnium Maximianus manum retrorsum extendens, protraxit a tergo Dacia, Constantino repulso, et exutum vestem privatam, constituit in medium. Mirari omnes qui esset, unde esset. Nemo tamen reclamare ausus est, cunctis insperate novitate rei turbatis. Huic purpuram Diocletianus iniecit suam, qua se exuit, et Diocles iterum factus est. Tum descenditur; et rheda per civitatem veteranus Rex foras exportatur, in patriamque dimititur. Dacia vero sublatus nuper a pecoribus et silvis, statim Scutarius, continuo Protector (14), mox Tribunus, postridie Cæsar, accepit Orientem calcandum et conterendum; quippe qui neque militiam, neque Rempublicam sciret, jam non pecorum, sed militum pastor.

miani nomen. Galerio indiderat, sperans fore ut hic sibi parem fidem præstaret, quam ille semper præstiterat. Et eadem causa ipse vicissim Galerius Dacia, sororis suae filium de suo secundo nomine Maximianum vocari jusserat. Sed cum duo jam essent Maximiani, Herculus scilicet et Galerius, apud vulgum obtinuit ut discriminis ergo Dacia non Maximianus, sed «Maximinus» semper diceretur.

(14) «Scutarius»...id est, gregarius miles.—«Protector» id est stipator imperatoris custodiae inserviens.

XX.

MAXIMIANUS, postquam senibus expulsis, quod voluit et fecit, se jam solum totius orbis dominum esse rebatur. Nam Constantium, quamvis priorem nominari esset necesse, contemnebat, quod et ratura mitis esset, et validudine corporis impeditus. Hunc sperabat brevi obiturum; et si non obisset, vel invitum exuere facile videbatur. Quid enim faceret, si a tribus coereretur imperium deponere? Habebat ipse Licinium veteris contubernii amicum, et a prima militia familiarem, cujus consiliis ad omnia regenda utebatur. Sed eum Cæsarem facere noluit, ne filium nominaret, vel ut postea in Constantii locum nuncuparet Augustum atque fratrem; tunc vero ipse principatum teneret, ac pro arbitrio suo debacchatus in orbem terræ, vicenniala celebraret, ac substituto Cæsare filio suo (15), qui tunc erat novennis, et ipse deponeret: ita cum imperii summam tenerent Licinius ac Severus, et secundum Cæsarem nomen Maximinus et Candidianus, inexpugnabili muro circumseptus securam et tranquillam degeret senectutem. Huc consilia ejus tendebant. Sed Deus, quem sibi fecit infestum, cuncta illius cogitata dissolvit.

XXI.

ADEPTUS igitur maximam potestatem, ad vexandum orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit. Nam post devictos Persas, quorum hic ritus, hic mos est, ut Regibus suis in servitium se addicant, et Reges populo suo tanquam familia utantur, hunc morem nefarius homo in Romanam terram voluit inducere, quem ex illo tempore victoriæ sine pudore laudabat. Et quia id aperte jubere non poterat, sic agebat, ut et ipse libertatem hominibus auferret. In primis honores ademit. Torquebantur ab eo non Decuriones modo, sed Primores etiam civitatum, egregii ac perfectissimi viri (16), et quidem in causis levibus, atque civilibus. Si morte digni viderentur, cruces stabant; sin minus, compedes parati. Matresfamilias ingenuæ ac nobiles in gynæceum rapiebantur.

(15) «Filio suo.» Nempe Candidiano, e concubina nato. Nul- lum enim suscepit filium e Valeria, Diocletiani filia, quæ steri- lis fuit.

(16) «Egregii ac perfectissimi viri.» Dignitates honorariæ. Perfectissimatus dignitas minor erat clarissimatus; et ut clarissi- mi apud præfectum urbis conveniebant, sic perfectissimi apud vicariam præfecturam.

tur. Si quis esset verberandus, defixi in stabulo (17) pali quatuor stabant, ad quos nullus unquam servus distendi solebat. Quid lussorium, vel delicias ejus referam? Habebat ursos ferociæ ac magnitudinis suæ simillimos, quos toto imperii sui tempore elegerat. Quoties delectari libuerat, horum aliquem adferri nominatum jubebat. His homines non plene comedendi, sed obsorbendi (18) objectabantur: quorum artus cum dissiparentur, ridebat suavissime; nec unquam sine humano cruore cœnabat. Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit; et hæc ille primo adversus Christianos permiserat, datis legibus, ut post tormenta damnati centis ignibus urerentur. Qui cum deligati fuissent, subdebatur primo pedibus lenis flamma tandem, donec callum solorum contractum igni ab ossibus revelleretur. Deinde incensæ faces et extinctæ admovebantur singulis membris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus. Et inter hæc suffundebatur facies aqua frigida, et os humore abluebatur, ne arescentibus siccitate faucibus, cito spiritus redderetur; quod postremo accidebat, cum per multum diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset. Hinc rogo facto cremabantur corpora jam cremata; lecta ossa, et in pulverem comminuta, jactabantur in flumine ac mare.

XXII.

Quæ igitur in Christianis exercuciandis didicerat, consuetudine ipsa in omnes exercebat. Nulla pœna penes eum levis; non carceres, non metalla; sed ignis, crux, feræ, in illo erant quotidiana et facilia. Domestici et Administratores lancea emendabantur. In curia pœna capitis et animadversio gladii admodum paucis quasi beneficium deferebatur, qui ob merita vetera impetraverant bonam mortem (19). Jam illa huic levia fuerant. Eloquentia extincta, cavidici sublati, jureconsulti aut relegati, aut necati. Litteræ autem inter malas artes habitæ; et qui eas novebant, pro inimicis hostibusque protriti et execrati. Licentia rerum omnium, solutis legibus, adsumpta et iudiciis data. Judices militares, humanitatis litterarum rudes, sine adessoribus in provincias immissi.

(17) «Defixi in stabulo pali.» Stabulum hic non equorum, sed equuleorum ejusque generis catastarum accipe, ubi homines ad palos fixi et prope suspensi stabant.

(18) «Obsorbendi.» Scilicet ursi lambere et sorbere sanguinem, et ita corpus consumere, solent.

(19) «Bonam mortem.» Id est, non coactam vi tormentorum, nec in publico patibulo turpem scilicet ac ignominiosam; sed facilem, et privatim; ut est venarum prosectio, vel venenum, sæpe ad libitum eorum qui mori jubebantur.

XXIII.

At vero illud publicæ calamitatis et communis luctus omnium fuit, census in provincias et civitates semel missus, censoribus ubique diffusis, et omnia exagitantibus, hostilis tumultus, et captivitatis horrendæ species erant. Agri glebatim metiebantur, vites et arbores numerabantur, animalia omnis generis scribebantur, hominum capita notabantur, in civitatibus urbanæ ac rusticæ plebes adunatæ, fora omnia gregibus familiarum referta; unusquisque cum liberis, cum servis aderant: tormenta ac vebera personabant. Filii adversus parentes suspendebantur, fidelissimi quique servi contra dominos vexabantur, uxores adversus maritos. Si omnia defecerant ipsi contra se torquebantur: et cum dolor vicerat, adscribebantur quæ non habebantur. Nulla ætatis, validitudinis excusatio. Ægri et debiles deferebantur; æstimabantur ætates singulorum: parvulis adjiciebantur anni, senibus detrahebantur. Luctu et mœstia plena omnia. Quæ veteres adversus victos jure belli fecerant, hæc ille adversus Romanos Romanisque subjectos facere ausus est; quæ parentes ejus censui subjugati fuerant, quem Trajanus Daciis assidue rebellantibus pœnæ gratia victor imposuit. Post hoc, pecuniæ pro capitibus pendebantur, et merces pro vita dabatur. Non tamen iisdem censoribus fides habebatur: sed alii super alios mittebantur, tanquam plura inventuri. Et duplicabantur semper, illis non inventientibus, sed ut libuit addentibus, ne frustra missi viderentur. Interea minuebantur animalia, et mortales obibant, et nihil minus solvebantur tributa pro mortuis, ut nec vivere jam, nec mori saltem gratis liceret. Mendici supererant soli, a quibus nihil exigi possit, quos ab omni genere injuriæ tutos misera et infelicitas fecerat. Atqui homo impius (20) misertus est illis, ut non egerent. Congregari jussit, et exportatos naviculis in mare mergi. Adeo hominem misericordem, qui providerit ne quis, illo imperante, miser esset. Ita, dum cavet, ne quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitudinem virorum miserorum contra omne jus humanitatis occidit.

XXIV.

JAM propinquavit illi judicium Dei, secutumque tempus est, quo res ejus delabi ac fluere cœperunt. Nondum animum in-

(20) «Atqui homo impius misertus est.» «Mallem cum nonnullis viris doctis, «pius,» ironice, etc.» Sic «Lenglet Dufresnoy.» Immo vero amarior ironia est, servato vocabulo «impius.» Ita enim exponendus est locus: «Atqui homo» quantumlibet «impius,» tamen «misertus est illis.» Sed qua misericordia!

tenderat ad evertendum pellendumve Constantium, dum est occupatus his rebus, quas superius exposui, et expectabat obitum ejus: sed tam celeriter non putabat obiturum. Qui cum graviter laboraret, miserat litteras, ut filium suum Constantinum remitteret sibi videndum, et quidem jamdudum. Ille vero nihil minus volebat. Nam et in insidiis sæpe juvenem adpetiverat; quia palam nihil audebat, ne contra se arma civilia, et, quod maxime verebatur, odia militum concitaret. Sub obtentu exercitii ac lusus feris illum objecerat: sed frustra; quoniam Dei manus hominem protegebat, qui illum de manibus ejus liberavit in ipso cardine (21). Namque sæpius cum jamdum necare non posset, dedit illi sigillum, inclinante jam die, præcepitque ut postridie mane, acceptis mandatis, proficisceretur, vel ipse illum occasione aliqua retentaturus, vel præmissurus litteras, ut a Severo teneretur. Quæ cum ille prospiceret, quiescente jam Imperatore, post cœnam properavit exire, sublatisque per mansiones multas omnibus equis publicis (22), evolavit. Postridie Imperator, cum consulto ad medium diem usque dormisset, vocari eum jubet. Dicitur ei post cœnam statim profectus. Indignari ac fremere cœpit. Posecebat equos publicos, ut eum retrahi faceret. Nudatus ei cursus publicus untiatur. Vix lacrymas tenebat. At ille incredibili celeritate usus, pervenit ad patrem jam deficientem, qui ei, militibus commutato, imperium per manus tradidit; atque ita in lecto suo requiem vitæ, sicut optabat, accepit. Suscepto Imperio, Constantinus-Augustus nihil egit prius, quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio sauctæ religionis restitutæ.

XXV.

PAUCIS post diebus, laureata imago ejus adacta est ad malam bestiam. Deliberavit diu an susciperet. In eo pene res fuit, ut illam, et ipsum qui attulerat, exureret; nisi eum amici ab illo furore flexissent, admonentes eum periculi, quod universi milites, quibus invitis, ignoti Cæsares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque imaginem admodum invitus, atque ipsi purpuram misit, ut ultro ascivisse illum in societatem videretur. Jam turbatæ rationes ejus fuerant, nec poterat alte-

(21) «Liberavit in ipso cardine.» Id est in ipso articulo, vel in ipsa liberationis opportunitate; in ultimo et decretorio momento.

(22) «Equis publicis.» Alebat Respublica equos, ad communitatem sive privatorum, sive exercituum, Imperatorum, etc. Eos alii ferunt Constantinum mutilasse, ac sic inutiles fecisse.

rum extra numerum nuncupare ut voluerat. Sed illud excogitavit, ut Severum, qui erat ætate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum vero non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino appellari juberet, ut eum de secundo loco rejiceret in quartum.

XXVI.

COMPOSITÆ ei res quodam modo jam videbantur, cum subito illi alius terror adlatus est, generum ipsius Maxentium Romæ factum Imperatorem. Cujus motus hæc fuit causa. Cum stauisset censibus institutis orbem terræ devorare, ad hanc usque prosiluit insaniam, ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immunem. Ordinabantur jam Censitores, qui Romam missi describerent plebem. Eodem fere tempore castra quoque Prætoria sustulerat, Itaque milites pauci, qui Romæ in castris relictis erant, opportunitatem nacti, occisis quibusdam iudicibus, non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpuram induerant. Quo nuntio allato, aliquantum rei novitate turbatus est, nec tamen nimium territus. Et oderat hominem, et tres Cæsares facere non poterat. Satis visum est semel fecisse quod noluit. Severum arcessit, et hortatus ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum Maxentium; et mittit Romam, in qua milites illi summis deliciis sæpissime excepti, non modo salvam esse illam urbem, sed ibi vivere optarent. Maxentius tanti facinoris sibi conscius, licet jure hæreditatis paternos milites traducere ad se posset, cogitans tamen fieri posse ut Maximianus socer (23), idipsum metuens, Severum in Illyrico relinqueret, atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret, quærebat quatenus se a periculo impendente muniret. Patri suo post depositum imperium in Campania moranti purpuram mittit, et bis Augustum nominat. Ille vero et rerum novarum cupidus, et qui deposuerat invitus, libenter arripuit. Severus interim vadit, et ad muros Urbis armatus accedit. Statim milites, sublatis signis, abeunt, et se contra quem venerant, tradunt. Quid restabat deserto, nisi fuga? Sed occurrebat jam resumpto imperio Maximianus, cujus adventu Ravennam confugit, ibique se cum paucis militibus inclusit. Qui cum videret futurum, ut Maximiano traderetur, dedit sese ipse, vestemque purpuream eidem, a quo acceperat, reddidit. Quo facto, nihil aliud impetravit, nisi bonam mortem. Nam venis ejus incisis, leniter mori coactus est: Ab hoc cœpit suos persequi.

XXVII.

HERCULIUS vero cum Maximiani nosset insaniam, cogitare

(23) «Maximianus socer.» Nam Maxentius, Maximiani Herculi filius, Galerii Maximiani filiam duxerat.

cœpit illum, audita nece Severi, inflammatum ira, cum exercitu esse venturum, et fortasse a Iuncto Maximino, ac duplicatis copiis, quibus resisti nullo modo posset: Urbe munita, et rebus cœptis inimicis diligenter instructis (24), proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciliaret, suæ minoris filię nuptiis. Ille interea, coacto exercitu, invadit Italiam, ad Urbem accedit, Senatium extincturus, populum trucidaturus. Verum clausa et munita omnia offendit. Nulla erat spes inrumpendi: oppugnatione difficilis; ad circumsedendum mœnia non satis copiarum, quippe qui nunquam viderat Romam, æstimaretque illam non multo esse majorem, quam quas noverat civitates. Tunc quædam legiones detestantes scelus, quod socer generum oppugnaret, et quod Romani milites Romam translatis signis, imperium reliquerunt. Et jam cæteri milites nutabant, cum ille, fracta superbia, dimissisque animis, et Severi exitum metuens, ad pedes militum provolutus orabat, ne hosti traderetur, donec promissis ingentibus flexit animos quorundam, et retro signa convertit, ac fugam trepidus cæpessivit; in qua opprimi facillime potuit; si cum paucis quispiam sequeretur. Quod cum timeret, dedit militibus potestatem, ut dispersi quam latissime diriperent omnia, vel corrumpent; ut si quis insequi voluisset, utensilia non haberet. Vastata est igitur ea pars Italię; quæ pestiferum illud agmen incessit: expilata omnia, mulieres corrupte, virgines violatę, extorti parentes et mariti, ut filias, ut conjuges, ut opes suas proderent. Abactę tanquam de barbaris prædę pecorum ac jumentorum. Hoc modo se ad sedes suas recepit, cum Romanus quondam Imperator, nunc populator Italię, hostiliter universa vexasset. Olim quidem ille, ut nomen Imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis erat professus, cujus titulum immutari volebat; ut non Romanum imperium, sed Daciscum cognominaretur.

XXVIII.

Post hujus fugam, cum se Maximianus alter e Gallia recepisset, habebat imperium commune cum filio. Sed juveni magis parebatur, quam seni, quippe cum prior et major filii potestas esset, qui etiam patri reddiderat imperium. Ferebat iniquo animo senex, quod non posset libere facere quod vellet, et filio suo puerili æmulatione invidebat. Cogitabat ergo expellere adolescentem, ut sibi sua vindicaret. Quod facile videbatur, quia milites erant (sui), qui Severum reliquerant. Advocavit populum ac

(24) «Rebus cœptis inimicis diligenter instructis.» Locus depravatus, quique facile corrigeretur, si legere volueris: «Recentibus copiis immissis diligenter instructus.»

milites, quasi concionem de præsentibus Reipublicæ malis habiturus. De quibus cum multa dixisset, convertit ad flum manus, et illam esse dicens autorem malorum, illum principem calamitatum, quas Respublica sustineret, diripuit ab humeris ejus purpuram. Exutus ille præcipitem se de tribunali dedit, et a militibus exceptus est. Quorum ira et clamore perfurbatus est senex impius, et ab urbe Roma, tamquam Superbus alter, exactus est.

XXIX.

REDIENS rursus in Gallias, ubi aliquantum moratus est, profectus ad hostem filii sui Maximianum, quasi ut de componendo Republicæ statu et cum eo disputaret; re autem vera ut illum per occasionem reconciliationis occideret, ac regnum ejus teneret, exclusus a suo, quocumque venisset. Aderat ibi Diocles, a genero nuper accitus, ut quod ante non fecerat, præsentem illo imperium Licinio daret, substituto in Severi loco. Itaque fit utroque præsentem. Sic uno tempore sex fuerunt. Quare impeditis consilii senex Maximianus tertiam quoque fugam moliebatur: redit in Galliam plenus male cogitationis ac sceleris, ut Constantinum Imperatorem generum suum, generi filium, dolo malo circumveniret, et ut posset fallere, deponit regiam vestem. Francorum gens in armis erat. Persuadet nihil suspicanti, ne omnem secum exercitum duceret, paucis militibus posse barbaros debellari: ut et ipse haberet exercitum, quem occuparet, et ille opprimi posset ob militum paucitatem. Credit adolescens, ut perito ac seni; paret, ut socero: proficiscitur, relicta militum parte majore. Ille, paucis diebus expectatis, cum jam Constantinum æstimaret intrasse fines barbarorum, repente purpuram sumit, thesauros invadit, donat, ut solet, large; fingit de Constantino, quæ in ipsum protinus reciderunt. Imperatori propere quæ gesta sunt, nuntiantur. Admirabili celeritate cum exercitu revolat. Opprimitur homo ex improvise, nondum satis instructus; milites ad Imperatorem suum redeunt. Occupaverat Massiliam, et portas observaverat. Accedit propius Imperator; et in muro adstantem alloquitur, non aspere, nec hostiliter: sed rogat quid sibi voluisset, quid ei defuisset, cur faceret quod ipsum præcipue non deceret. Ille vero ingerebat maledicta de muris. Tum subito a tergo ejus portæ reserantur, milites recipiuntur. Adtrahitur ad Imperatorem rebellis Imperator, pater impius, socer perfidus. Audit scelera quæ fecit, detrahitur ei vestis, et increpito vita donatur.

XXX.

Sic amisso Imperatoris ac soceri honore, humilitatis impatiens, alas rursus insidias machinatus est. Quia semel habui

impure, vocat filiam Faustam, eamque nunc precibus, nunc blandimentis sollicitat ad proditionem mariti, alium digniorem virum pollicetur, petit cubiculum patens relinquere, et negligentius custodiri sinat. Pollicetur illa facturam, et refert protinus ad maritum. Componitur scena, qua manifesto facinus tenetur. Supponitur quidam vilis eunuchus, qui pro Imperatore moriatur. Surgit ille nocte intempesta: videt omnia insidiis opportuna. Rari excubitores erant, et ii quidem longius; quibus tamen dicit vidisse somnium, quod filio suo narrare vellet. Ingreditur armatus, et spadone obtruncato, prosiliit gloriabundus, ac profitetur quod admiserit. Repente se ex altera parte Constantinus ostendit cum globo armorum. Profertur e cubiculo cadaver occisi: hæret manifestarius homicida, et uultus stupet:

Quasi dura silex, aut stet Marpesia cautes;

impietatis ac sceleris increpatur. Postremo datur ei potestas liberae mortis;

Ac nodum informis leti trabe nectit ab alta.

Ita ille Romani nominis maximus Imperator, qui per longum temporis intervallum cum ingenti gloria viginti annorum vota celebravit, eliso et fracto superbissimo guttore, vitam detestabilem turpi et ignominiosa morte finivit.

xxxI.

Ab hoc Deus, religionis ac populi sui vindex, oculos ad Maximianum alterum transtulit, nefandæ persecutionis autorem, ut in eo etiam virtutem majestatis ostenderet. Jam de agendis et ipse vicennialibus cogitabat; et ut qui jamdudum provincias affligerat auri argentique indictionibus factis, quæ promiserat redderet, etiam in nomine vicennialium securem alteram afflixit (25): Qua vexatione generis humani exactio celebrata sit, maxime rei annonariæ, æquis enarrare digne potest? Officiorum omnium milites, vel potius carnifices, singulis adhærebant; cui prius satisfaceret, incertum: venia non habentibus nulla; sustinendi multiplices cruciatus, nisi exhiberetur statim, quod non erat: multis custodiis circumsepto nulla respirandi facultas; nullo tempore anni vel exigua requies; frequens super hisdem hominibus, vel ipsis judicibus, vel militibus judicum pugna: nulla area sine exactore. nulla vindemia sine custode, nihil ad victum laboranti-

(25) «Securem alteram afflixit.» Cicero, pro Plancio: «Quam enim illi iudices graviolem «potuerunt Reipublicæ infligere securim?» Id est calamitatem.

bus relictum. Quæ quanquam intolerabilia sint, eripi ab ore hominum cibos labore quæritos, tamen sustentabile aliquo modo vel spe futurorum. Quid vestis omnis generis? quid aurum? quid argentum? Nonne hæc necesse est ex venditis fructibus comparari? Unde igitur hoc, o dementissime tyranne, præstabo, cum omnes fructus auferas, universa nascentia violenter eripias? Quis ergo non bonis suis eversus est, ut opes, quæ sub imperio ejus fuerunt, conraderentur ad votum (26), quod non erat celebraturus.

xxxii.

NUNCUPATO igitur Licinio Imperatore, Maximinus iratus, nec Cæsarem se, nec tertio loco nominari volebat. Mittit ergo ad eum sæpe legatos: orat sibi pareat, dispositionem suam servet, cedat ætati, et honorem deferat canis. At ille tollit audacius cornua, et præscriptione temporis pugnat se priorem esse debere qui prior sumpserit purpuram; preces ejus et mandata contemnit. Dolet bestia, et mugit, quod cum ideo ignobilem fecisset Cæsarem, ut sibi obsequens esset, is tamen tanti beneficii sui oblitus, voluntati ac precibus suis implere repugnaret. Victus contumacia, tollit Cæsarem nomen, et se Liciniumque Augustos appellat, Maxentium et Constantinum filios Augustorum. Maximinus postmodum scribit, quasi nuntians in campo Martio (27) proxime celebrato Augustum se ab exercitu nuncupatum. Recepit ille mœstus ac dolens; et universos quatuor Imperatores jubet numerari.

xxxiii.

JAM decimus et octavus annus agebatur, cum percussit eum Deus insanabili plaga. Nascitur ei ulcus malum in inferiori parte genitalium, serpitque latius. Medici secant, curant. Sed inductam jam cicatricem scindit vulnus; et rupta vena, fluit sanguis usque ad periculum mortis. Vix tamen cruor sistitur. Nova ex integro cura. Tamen perducitur ad cicatricem. Rursus levi corporis motione vulneratur: plus sanguinis quam ante decurrit. Albescit ipse, atque absumptis viribus tenuatur; et tunc quidem rivus cruoris inbibetur. Incipit vulnus non sentire medicinam: proxima quæque cancer invadit; et quanto magis circum secatur, latius sævit; quanto curatur, increscit.

(26) «Conraderentur ad votum.» Sic vocabant festa, in quibus vota concipiebantur pro incolunitate et diuturna Principum vita; atque sicut vicennalia celebrabant, sic deos exorabant ut tribuerent pariter eorum tricennalia celebrari.

(27) «In campo Martio.» Non est hic nomen loci, qualis erat Romæ; sed potius Comitiorum militarium, in quibus lustrabatur exercitus.

Undique medici nobiles trahuntur. Nihil humanæ manus promovent. Confugitur ad idola. Apollo et Asclepius orantur; remedium flagitatur. Dat Apollo curam (28): malum multo p̄ jus augetur. Jam non longe pe nicias aberat, et inferiora omnia corripuerat. Computrescunt forinsecus viscera, et in tabem sedes tota dilabatur. Non desinunt tamen infelices medici, vel sine spe vincendi mali, fovere, curare. Repercussis medullis, malum recidit introrsus, et interna comprehendit; vermes intus creantur. Odor ita autem non modo per palatium: sed totam civitatem pervadit. Nec mirum, cum jam confusi essent exitus stercoris et urinae. Comestum a vermibus et in putredinem corpus cum intolentibus doloribus solvitur.

Clanores simul horrendos ad sidera tollit
Quales mugitus fingit saucius taurus.

Apponebantur ad sedem fluentem cocta et calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Queis resolutis (29), inestimabile scatebat examen; et tamen multo majorem copiam tabescendorum viscerum pernicies fecunda generaverat. Jam diverso malo partes corporis amiserant speciem. Superior usque ad vulnus aruerat, et miserabili macie cutis lurida longe inter ossa condegerat. Inferior sine ulla pedum forma, in utrumque modum inflata discreverat. Et hæc facta sunt per annum perpetem: cum tandem malis domitus Deum coactus est confiteri, novi doloris urgentis per intervalla exclamat, se restitutum Dei templum, satisque pro scelere facturum. Et jam deficiens edictum misit hujusmodi:

xxxiv.

EDICTUM GALERII.

INTER cætera quæ pro Reipublicæ semper commodis atque utilitate disponimus, nos quidem volueramus antehac, juxta leges veteres et publicam disciplinam, Romanorum cuncta corrigere, atque id providere, ut etiam Christiani, qui parentum

(28) «Dat Apollo curam.» id est, remedium indicat.

(29) «Queis resolutis.» Animalia illa non apposita fuerunt vulneribus sine fasciis, quarum ope melius ulceratis partibus applicarentur, suoque loco insisterent. Obligabantur ergo cum vulneribus animalia; et quando postea fasciæ removebantur, ipsa quoque animalia resolvebantur.

«suorum reliquerant sectam, ad bonas mentes redirent. Siquidem
«eadem ratione tanta eosdem Christianos voluntas invasisset, et
«tanta stultitia occupasset, ut non illa veterum instituta seque-
«rentur, quæ forsitan primum parentes eorundem constituerant:
«sed pro arbitrio suo, atque ut hisdem erat libitum, ita sibi met
«leges facerent, quas observarent, et per diversa varios populos
«congregarent. Denique cum ejusmodi nostra jussio extitisset, ut
«ad veterum se instituta conferrent, multi periculo subjugati,
«multi etiam deturbati sunt; atque cum plurimi in proposito per-
«severarent, ac videremus nec diis eosdem cultum ac religionem
«debitam exhibere, nec Christianorum Deum observare, contem-
«platione mitissimæ nostræ clementiæ intuentes et consuetudi-
«nem sempiternam, qua solimus cunctis hominibus veniam in-
«dulgere, promptissimam in his quoque indulgentiam nostram cre-
«didimus porrigendam; ut denuo sint Christiani, et conventicula
«sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant. Alia
«autem epistola iudicibus significaturi sumus, quid debent obser-
«vare. Unde juxta hanc indulgentiam nostram debebunt Deum
«suum orare pro salute nostrâ, et Reipublicæ, ac suâ, ut undi-
«que versus Respublica perstet incolamâ, et securi vivere in se-
«dibus suis possint.»

XXXV.

Hoc edictum proponitur Nicomediæ pridie Kalendas Ma'as,
ipso octies, et Maximino iterum Consulibus. Tunc apertis caeceri-
bus, Donate carissime, cum cæteris confessoribus e custodia libera-
tus es, cum tibi carcer sex annis pro domicilio fuerit. Nec
tamen ille hoc facto venam sceleris accepit a Deo: sed post dies
paucos, commendatis Licinio conjuge sua et filio, atque in manu
traditis, cum jam totius corporis membra deluerent, horrenda
tabe consumptus est. Idque cognitum Nicomediæ 11. mensis ejus-
dem, cum futura essent vicennalia Kalendis Martiis impenden-
tibus.

XXXVI.

Quo nuntio Maximinus audito, dispositis ab Oriente cursi-
bus pervolavit, ut provincias occuparet, ac Licinio morante, om-
nia sibi usque ad fretum Chalcedonium (30) vindicaret. Ingres-
susque Bithyniam, quo sibi ad presens favorem conciliaret, cum
magna omnium lætitia sustellit census. Discordia inter Imperato-
res, ac pene bellum. Diversas ripas armati tenebant. Sed condi-
tionibus certis pax et amicitia componitur, et in ipso freto fœ-
dus fit, et dexteræ copulantur. Redit ille securus, et fit qualis

(30) *Fretum Chalcedonium.* Bosphorum Thracium, cui ad-
jacet in Bithynia Chalcedon.

in Syria et in Ægypto fuit. In primis indulgentiam Christianis communi titulo (31) datam tollit, subornatis legationibus civitatum, quæ peterent ne intra civitates suas Christianis conventicula extruere liceret, ut suasu coactus et impulsus facere videretur, quod erat sponte fecturus. Quibus annuens, novo more sacerdotes maximos per singulas civitates singulos ex primoribus fecit, qui et sacrificia per omnes deos suos (32) quotidie facerent, et veterum sacerdotum ministerio subnixi, darent opera n, Christiani neque fabricarent, neque publice aut privatim colerent: sed comprehensos suo jure ad sacrificia cogent, vel iudicibus offerrent. Parumque hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu singulos quasi Pontifices superponeret; et eos utrosque candidis chlamydibus ornatos jussit incidere. Facere autem parabat, quæ jamdudum in Orientis partibus fecerat. Nam cum clementiam specie tenus profiteretur, occidi servos Dei vetuit, debilitari jussit. Itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel auricule desecabantur.

xxxvii.

Hæc ille molliens, Constantini litteris deterretur. Dissimulavit ergo. Et tamen si quis inciderat, mari occulte mergebatur. Consuetudinem quoque suam non intermisit, ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. Et hoc primus invenerat, ut animalia omnia, quibus vescabatur, non a coquis, sed a sacerdotibus ad aras immolarentur, nihilque prorsus mense apponeretur, nisi aut delibatum, aut sacrificatum, aut perfusum mero; ut quisquis ad cenam vocatus esset, inquinatus inde atque impurus exiret. In ceteris quoque magistri sui similis. Nam si quid reliqui, vel Diocles, vel Maximianus reliquerunt, hic abasit, sine ullo pudore auferens omnia. Itaque horrea privatorum claudebantur, apothecæ obsignabantur, debita in futuros annos exigebantur. Hinc fames, agris ferentibus; hinc caritas inaudita. Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiabantur ad sacrificia quotidiana, quibus suos adeo corruerat, ut aspernarentur annonam. Et effundebat passim sine delectu, sine molo, quum satellites universos, quorum numerus ingens erat, pretiosis vestibus et aureis

(31) *Communi titulo.* Nam Constitutionem, supra cap. 24 editam, singuli proprio nomine subscripserant Galerius Maximianus, et Maximinus Daza.

(32) *Sacrificia per omnes deos.* Id est, per omnia deorum suorum templa,

numis expungeret (33), gregariis et tyronibus argentum daret, barbaros omni genere largitionis honoraret. Nam quod vivendum bona vel auferbat, vel dono suis dabat, (prout) quisque peterat aliena, nescio an (non) agenda; illi fuisse gratias putem, quod more clementium latronum incruenta spolia detrahebat.

xxxviii.

ILLUD vero capitale, et supra omnes, qui fuerunt, corrumperendi cupiditas, quid dicam nescio, nisi caeca et effrenata, et tamen his verbis exprimi pro indignatione sua non potest. Vincit officium lingue sceleris magnitudo. Eunuchi, lenones scrutantur omnia. Ubicumque liberalior facies erat, secedendum patribus ac maritis fuit. Detrahebantur nobilibus feminis veste, temque virginibus, et per singulos artus inspiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili esset indigna. Si qua detrectaverat, in a qua necabatur; tanquam majestatis crimen esset sub illo adulte o pudicitia. Aliqui, constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas habebant, quum dolorem ferre non possent, se ipsos etiam necaverunt. Sub hoc monstro, pudicitiae integritas nulla, nisi ubi barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. Postremo hunc jam induxerat morem, ut nemo uxorem sine permissu ejus duceret, ut ipse in omnibus nuptiis prægustator esset. Ingenuas virgenes imminutas servis suis dabat uxores. Sed et Comitibus ejus sub tali Principe imitabantur (hoc exemplum, et civium) suorum cubilia impune violabant. Quis enim vindicaret? Mediocrium filias, ut cuique libuerat, rapiebat. Primariorum, quae rapti non poterant, in beneficiis petebantur; nec recusari licebat, subscribente Imperatore, quin aut pereundum esset, aut habendus gener aliquis barbarus. Nam fere nullus stipator in latere ei, nisi ex gente horum, qui a Gothis tempore vicennialium terris suis pulsati, Maximiano se tradiderunt, malo generis humani, ut illi barbaram servitutem fugientes, in Romanos dominarentur. His satellitibus et protectoribus cinctus, Orientem ludibrio habuit.

xxxix.

DENIQUE quum libidinibus suis hanc legem dedisset, ut fas putaret quidquid concupisset, ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, potuit temperare. Venerat post obitum Maximiani ad eum Valeria, quum se putaret in partibus ejus tutius moram iram, eo maxime quod habebat uxorem. Sed animal nefarium protinus inardescit. Adhuc in atris vestibibus erat mulier, nondum luctus tempore impleto: Legatis praemissis in matrimonio

(33) *Expungeret.* Id est militia solveret.

postulat, ejecturus uxorem, si impetrasset. Respondit illa libere, quæ sola poterat: primo non posse de nuptiis in illo ferali habitu agere, tepidis adhuc cineribus mariti sui, patris ejus; deinde illum impie facere, quod sibi fidam conjugem repudiet, idem utique facturus et sibi; postremo, nefas esse illi us nominis ac loci fœminam sine more, sine exemplo (34), maritum alterum experiri. Nuntiatur homini quid esset au a Libido in ira n furoremque convertitur. Statim mulierem proscribit, boni ejus rapta, aufert comites, spationes in tormentis necat, ipsam cum matre (35) in exilium relegat; nec in locum certum: sed huc atque illuc præcipitem cum ludibrio exturbat, et amicas ejus a factio adulterio damnat.

XL.

ERAT clarissima fœmina, cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria tanquam matrem alteram diligebat, cujus consilio negatam sibi suspicatur. Dat negotium Præsidi Eratino, ut eam cum dedecore interficiat. Hæc aliæ duæ adjunguntur, æque nobiles, quarum altera Vestalem filiam virginem Romæ reliquerat, fugitivæ tunc Valeriæ familiaris. Altera virum habuit Senatorem, non nimis Augustæ proxima. Sed utraq; ob eximiam pulchritudinem corpori ac pudicitiam necabatur. Rapiuntur subito mulieres, non ad iudicium, sed ad latrocinium. Nec enim quisquam accusator extabat. Invenitur quidam Judæus ob alia facinora reus, qui spe impunitatis inductus, adversus insontes mentiatur. Judex æquus et diligens extra civitatem cum præsidio, ne lapidibus obruatur protulit. Agebatur hæc tragœdia Nicææ. Inrogantur tormenta Judæo, dum quæ jussus (erat diceret; hæne) loquerentur, pugnis a tortoribus coercentur: innocentes duci jubentur. Fletus et comploratio, non illius tantum mariti, qui aderat bene meritæ uxori, sed omnium, quos res indigna et inaudita contraxerat. Ac ne impetu populi de carnificum manibus raperentur, promoti militari modo instructi velites et sagittarii prosequuntur. Ita mediæ inter cuneos armatorum ad supplicium deductæ. Jacuissentque insepultæ, domesticis in fugam versis, nisi eas furtiva amicorum misericordia sepefisset. Nec adultero impunitas promissa persolvitur: sed patibulo adfixus, aperuit omne mysterium, et sub extremo spiritu inquit omnibus, qui videbant, (ac) innocentes occisas esse testatur.

(34) *Sine exemplo.* Vix exemplum secundarum nuptiarum in Augusteis fœminis habemus, præter Lucille Lucii Veri uxoris, quam post viri mortem pater Marcus Antoninus Claudio Pompeiano seni, equitis Romani filio, invitam tamen tradidit.

(35) *Cum matre.* Scilicet Prisca, Diocletiani uxore.

XLI.

AUGUSTA (36) vero in desertas quasdam solitudines Syriae relegata, patrem suum Diocletianum per occultos gnarum calamitatis suae fecit. Mittit ille legatos, et rogat ut ad se filiam remittat. Nihil proficit. Iterum ac saepius obsecrat. Non remittitur, Postremo cognatum suum quemdam militem ac potentem virum legat, qui eum beneficiorum suorum admonitum deprecetur. Is quoque, imperfecta legatione, irritas preces renuntiat.

XLII.

EODEMQUE tempore senis Maximiani statuæ Constantini jussu revellebantur, et imagines cum quo pictus esset, detrahebantur. Et quia senes a nobis simul plerumque picti erant, et imagines simul deponebantur a nobis. Itaque quum videret vivus, quod nulli unquam Imperatorum acciderat, duplici aegritudine affectus, moriendum sibi esse decrevit. Jactabat se huc atque illuc, aestuante anima per dolorem, nec somnum, nec cibum capiens. Suspiria et gemitus, crebrae lacrymae, jugis volutatio corporis, nunc in lecto, nunc humi. Ita viginti annorum felicissimus Imperator, ad humilem vitam dejectus a deo, et proculatus injuriis, atque in odium vitae dejectus, postremo fame atque angore confectus est.

XLIII.

UNUS jam supererat de adversariis Dei, cujus nunc exitum ruinamque subnectam. Cum haberet aemulationem adversus Licinium, quia praelatus ei a Maximiano fuerat, licet nuper cum eo amicitiam confirmasset, tamen ut audivit Constantini sororem (37) Licinio esse desponsam, existimavit affinitatem illam duorum Imperatorum contra se copulari. Et ipse legatos ad Urbem misit occulte, societatem Maxentii atque amicitiam postulatum. Scribit etiam familiariter. Recipiuntur legati benigne, fit amicitia, utriusque imagines simul locantur. Maxentius tanquam divinum auxilium libenter amplectitur. Jam enim bellum Constantino indixerat, quasi necem patris sui vindicaturus. Unde suspicio inciderat, senem illum tam exitiabilem finxisse discordiam cum filio, ut ad alios succidendos viam sibi faceret, quibus omnibus sublati, sibi ac filio totius orbis imperium vindicaret. Sed id falsum fuit. Nam

(36) *Augusta vero.* Ea est Valeria, Galerii Maximiani vidua, Diocletiani filia, castissima atque infelicissima mulier.

(37) *Constantini sororem.* Constantiam, quae postea cis Ario favit, ut etiam fratrem suum ad eum protegendum impelleret.

id propositi habebat, ut et filio, et cæteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum.

XLIV.

JAM mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius Romæ contineret, quod responsum acceperat, periturum esse, si extra portas urbis exisset; tamen bellum per idoneos duces gerebatur. Plus virium Maxentio erat, quod et patris sui exercitum receperat a Severo, et suum proprium de Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum, et Maxentiani milites prævalebant; donec postea confirmato animo Constantinus, et ad utrumque paratus, copiam omnes ad Urbem propius admovit, et e regione Pontis Muli conседit. Imminebat dies, quo Maxentius Imperium ceperat, qui est ad sextum Kalendas Novembris; et quinquennalia terminabantur. Commotus est in quiete Constantinus, ut cælesti signum Dei notaret in scutis, atque ita prælium committeret. Facit ut jussus est, et transversa X littera, summo capite circumflexo, Christum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capite ferrum. Procedit hostis obviam sine Imperatore, pontemque transgreditur. Acies pari fronte concurrunt. Summa vi utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque illis. Fit in urbe seditio, et dux increpitatur, velut desertor salutis publicæ. Tumque repente populus (Circenses enim natali suo edebat), voce subclamat, Constantinum vinci non posse.

Qua voce consternatus proripit se, ac vocatis quibusdam Senatoribus, libros Sibyllinos inspicere jubet, in quibus reertum est, illo die hostem Romanorum esse periturum. Quo responso in spem victoriæ inductus procedit, in aciem venit. Pons a tergo ejus scinditur. Eo viso, pugna crudescit, et manus Dei supererat aciei. Maxentianus proterretur; ipse in fugam versus properat ad pontem qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus, in Tiberim deturbatur. Confæcto tandem acerbissimo bello, cum magna Senatus populique Romani letitia susceptus Imperator Constantinus, Maximini perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, statuas et imagines invenit. Senatus Constantino, virtutis gratia, primi nominis titulum (38) decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat: ad quem victoria liberate Urbis quum fuisset adlata, non alter accepit, quam si ipse victus esset. Cognito deinde Senatus decreto, sic exarsit dolore, ut inimicitias aperte profiteretur, convicia jocis mixta adversus Imperatorem maximum diceret.

XLV.

CONSTANTINUS, rebus in Urbe compositis, hyeme proxima

[38] *Primi nominis titulum.* Hoc est, ut primus Augustorum Constantinus esset.

Mediolanum contendit. Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum solemnibus occupatos, exercitum movit e Syria, hyeme quam cum maxime sæviante, et mansionibus geminatis, in Bithyniam concurrit, debilitato agmine. Nam maximis imbribus, et nivibus, et luto, et frigore, et labore, jumenta omnis generis amissa sunt, quorum miserabilis per viam strages speciem jam futuri belli, et similem cladem militibus nuntiabat. Nec ipse intra fines suos moratus est: sed transjecto profinus freto, ad Byzantii portas accessit armatus. Erant ibi milites præsidarii, ad hujusmodi casus a Licinio convocati. Hos primum muneribus et promissis illicere tentavit: postea vi et oppugnatione terrere; nec tamen quidquam vis aut promissa valuerunt.

Jam consumpti erant dies undecim, per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi ad Imperatorem, cum milites non fide, sed paucitate diffusi, seipsos dederunt. Hinc promovit Heracleam; et illic eadem ratione detentus, aliquot dierum tempus amisit. Et jam Licinius, festinato itinere, cum paucis Adrianopolim venerat, cum ille, accepta in deditione Perintho, aliquanto moratus, processit ad mansionem millia decem et octo. Nec enim poterat ulterius, Licinio jam securam mansionem tenente distantem millibus totidem; qui, collectis ex proximo quantis potuit militibus, pergebat obviam Maximino, magis ut eum moraretur, quam proposito dimicandi, aut spe victoriæ. Quippe cum ille septuaginta millium armatorum exercitum duceret, ipse vix triginta millium numero colligisset. Sparsi enim milites per diversas regiones fuerant, et adunari omnes angustiae temporis non sinebant.

XLVI.

PROPINQUANTIBUS ergo exercitibus, jam futurum propediem prælium videbatur. Tum Maximinus ejusmodi votum Jovi vovit, ut si victoria cepisset, Christianorum nomen extingueret, funditusque deleret. Tunc proxima nocte Licinio quiescenti adsistit Angelus Dei, monens ut oculus suggeret, atque oret Deum summum cum omni exercitu suo; illius fore victoriam, si fecisset. Post has voces, cum surgere sibi visus esset, et cum ipso qui monebat, adstaret, tunc docebat eum quomodo et quibus esset orandum. Discusso deinde somno, notarium jussit acciri, et sicut audierat, hæc verba dicavit: *Summe Deus, te rogamus, Sancte Deus, te rogamus. Omnem justitiam tibi commendamus, solutem nostram tibi commendamus, imperium nostrum tibi commendamus. Per te vivimus, per te victores et felices existimus. Summe sancte Deus, preces nostras exaudi. Brachia nostra ad te tendimus. Exaudi, sancte summe Deus* Scribuntur hæc in libellis pluribus, et per Præpositos Tribunosque mittuntur, ut suos quisque milites doceat, Crevit animus universis, victoriam sibi cre-

dentibus de caelo nuntiatam. Statuit Imperator praelium diei Kalendarum Maiarum, quae octavum annum nuncupationis ejus implebant; ut suo potissimum natali vinceretur, sicut ille (39) victus est Romae. Maximinus voluit praere maturius: pridie mane aciem composuit, ut natalem suum postridie victor celebraret. Nuntiatum in castra movisse Maximinum. Capiunt milites arma, obviamque procedunt. Campus intererat, sterilis ac nudus, quem vocant Serenum (40). Erat jam utraque acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, galeas resolvunt, ad caelum manus tendunt, praecurrentibus Praepositis, et post Imperatorem precem dicunt. Audit acies peritura precantium murmur. Illi, oratione ter dicta, virtute jam pleni, reponunt capitibus galeas, scuta tollunt. Procedunt Imperatores ad colloquium. Ferri non potuit Maximinus ad pacem. Contemnebat enim Licinium, ac desertum iri a militibus existimabat, quod ille esset in largiendo tenax, ipse autem profusus; eoque proposito moverat bellum, ut exercitu Licini sine certamine accepto, ad Constantinum duplicatis viribus statim pergeret.

XLVII.

Ergo propius acceditur, tubae canunt, signa procedunt. Liciniani, impetu facto, adversarios invadunt. Illi vero perterriti, nec gladios e pedire, nec telum jacere quiverunt. Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis. Nullo loco auditur. Fit impetus in eum, et ad suos refugit. Credebatur acies ejus impune, et tantus numerus legionum, tanta vis militum a paucis metebatur. Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum praemiorum memor; quas ad devotam mortem, non ad praelium venissent, sic eos Deus summus jugulandos subiecit inimicis. Jam strata erat ingens multitudo. Videt Maximinus aliter rem geri, quam putabat. Projecit purpuram, et sumpta veste servili, fugit, ac fretum trajecit: at in exercitu pars dimidia prosternata est, pars autem vel dedita, vel in fugam versa est. Ademerat enim pudorem deserendi desertor Imperator. At ille Kalendis Maiis, id est, una nocte atque una die, Nicomediam a nocte pervenit, cum locus praelii abesset millia centum sexaginta; raptisque filiis, et uxore, et paucis ex palatio comitibus, petivit Orientem. Sed in Cappadocia, collectis ex fuga et ab Oriente militibus, substitit. Ita vestem resumpsit.

XLVIII.

LICINIUS vero, accepta exercitus parte ac distributa, tra-

(39) *Sicut ille victus est Romae.* Scilicet Maxentius.

(40) *Vocant serenum.* Non nomen proprium est; sed omnis campus ab arboribus nudatus dicebatur *lucidus, serenus.*

fecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus, et Nicomediam ingressus, gratiam Deo, cujus auxilio vicerat, restitit; ac die Iduum Juniarum, Constantino atque ipso ter Consulibus, de restituenda Ecclesia hujusmodi litteras ad Præsidentem datas proponi jussit.

LITTERÆ LICINII.

«CUM Feliciter, tam ego Constantinus Augustus, quam etiam
«ego Licinius Augustus, apud Mediolanum convenissemus, atque
«universa, quæ ad commoda et securitatem publicam pertinerent,
«in tractatu haberemus, hæc inter cætera, quæ videbamus plu-
«ribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse cre-
«didimus, quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus
«et Christianis, et omnibus liberam potestatem sequendi religio-
«nem, quam quisque voluisset, quo quidem divinitas in sede
«cœlesti, nobis atque omnibus, qui sub potestate nostra sunt
«constituti, placata ac propitia possit existere. Itaque hoc con-
«silio salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidimus,
«ut nulli omnino facultatem abrogandam putarem, qui vel
«observationi Christianorum, vel ei religioni mentem suam de-
«derat, quam ipse sibi aptissimam esse sentiret; ut possit no-
«bis summa divinitas, cujus religioni liberis mentibus obsequi-
«mur, in omnibus solitum favorem suum benivolentiamque præ-
«stare. Quare scire Dicationem tuam convenit, placuisse nobis,
«ut amotis omnibus omnino conditionibus, quæ prius scriptis ad
«oficium tuum datis super Christianorum nomine videbantur,
«nuuc vere ac simpliciter unusquisque eorum, qui eandem obser-
«vandæ religioni Christianorum gerunt voluntatem, citra ullam
«inquietudinem ac molestiam sui ipsam observare contendant.
«Quæ sollicitudini tuæ plenissime significanda esse credidimus,
«quo scires, nos liberam atque absolutam colendæ religionis suæ
«facultatem hisdem Christianis dedisse. Quod cum hisdem a no-
«bis indultum esse pervideas, intelligit Dicatio tua, etiam aliis
«religionis suæ vel observantiæ potestatem similiter apertam, et
«liberam pro quiete temporis nostri esse concessam; ut in co-
«lendo quod quisque delegerit, habeat Liberam facultatem, quia
«(nolumus detrahi) honori neque cuiquam religioni aliquid a
«nobis. Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum
«esse censuimus, quod si eadem loca, ad quæ antea convenire
«consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris
«certa antehac forma fuerant comprehensa, priore tempore aliqui
«vel a fisco nostro, vel ab alio quocumque videntur esse mer-
«cati, eadem Christianis sine pecuniâ, et sine ulla pretii parti-
«tione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituan-
«tur. Qui etiam dono fuerunt consecuti, eadem similiter hisdem

«Christianis quantocius reddant: etiam vel hi qui emerunt, vel
 «qui dono fuerunt consecuti, si petiverint de nostra benivolentia
 «aliquid vicarium postulent, quo etipsis per nostram clementiam
 «consulatur. Quæ omnia corpori Christianorum protinus
 «per intercessionem tuam, ac sine mora tradi oportebit. Et quo-
 «etiam iidem Christiani non ea loca tantum, ad quæ convenire
 «consueverunt, sed alia etiam habuisse nescuntur, ad jus corpo-
 «ris eorum, id est Ecclesiarum, non hominum singulorum, per-
 «tinentia, ea omnia lege, qua superius, comprehendimus, citra
 «ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam hisdem Christia-
 «nis, id est, corpori et conventiculis eorum reddi jubebis, su-
 «apradicta scilicet ratione servata, ut ii qui eadem sine pretio,
 «sicut diximus, restituerint, indemnitate de nostra benivolentia
 «sperent. In quibus omnibus supradicto corpori Christianorum
 «intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut præcep-
 «tum nostrum quantocius compleatur, quo etiam in hoc per
 «clementiam nostram quieti publicæ consulatur. Hactenus fiet, ut
 «sicut superius comprehensum est, divinus juxta nos favor, quem
 «in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prospere
 «successibus nostris cum beatitudine nostra publica perseveret.
 «Ut autem hujus sanctionis benivolentiæ nostræ forma ad omnium
 «possit pervenire notitiam, per lala programmata tuo hæc scripta
 «et ubique proponere, et ad omnium scientiam te perferre con-
 «veniet, ut hujus benivolentiæ nostræ sanctio latere non possit.»

His litteris propositis, etiam verbo hortatus est, ut con-
 venticula in statum pristinum redderentur. Sic ab eversa Eccle-
 sia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minus
 quatuor (41).

XLIX.

SEQUENTI autem Licinio cum exercitu tyrannum, profugus
 concessit, et rursus Tauri montis angustias petiit: munimentis
 ibidem ac turribus fabricatis, iter obstruere conatus est; et inde
 dextrorsum perrumpentibus omnia victoribus, Tarsum postremo
 confugit. Ibi cum jam terra marique peteretur, nec ullum spe-
 raret refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem, qua-
 si ad remedium malorum, quæ Deus in caput ejus ingressit.
 Sed prius cibo se infersit, ac vino ingurgitavit, ut solent hi, qui
 hoc ultimo se facere arbitrantur. Et sic hausit venenum. Cujus
 vis, referto stomacho repercussa, valere non potuit in præsens,
 sed in languorem malum versa pestilentiae similem, ut diutius
 protracto spiritu cruciamenta sentiret. Jam sævire in eum cœpe-

(41) *Menses plus minus quatuor.* A Kalendis, seu die 1
 Martii anni 303, ad diem 13 junii 313, sunt anni decem, menses
 tres, et dies tredecim.

raf virus; ejus vi cum præcordia ejus furerent, insustentabili dolore usque ad rabiem mentis elatus est, adeo ut per dies quatuor insania percitus, haustam manibus teriam velut esuriens devoraret. Deinde post multos gravesque cruciatus cum caput suum parietibus infligeret, exilierunt oculi ejus de caveis. Tunc demum, amisso visu, Deum videre cœpit candidatis ministris de se jndicantem. Exclamabat ergo sicut ii, qui torqueri solent; et non se, sed alios fecisse dicebat. Deinde, quasi tormentis adactus, fatebatur, Christum subinde deprecans, et plorans ut suimet misereretur. Sic inter gemitus, quos, tamquam cremaretur, edebat, nocentem spiritum detestabili genere mortis efflavit.

L.

Hoc modo Deus universos persecutores nominis sui debellavit, ut eorum nec stirps, nec radix ulla remaneret. Nam Licinius summa rerum potitus, in primis Valeriam, quam Maximinus iratus (42) nec post fugam quidem, cum sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere; item Candidianum, quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari jussit. Mulier tamen, ut eum vicisse cognovit, mutato habitu, comitatu ejus se miscuit, ut fortunam Candidiani specularetur; qui quia Nicomedie se obtulerat, et in honore haberi videbatur, nihil tale metuens, occisus est. Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam ætate robustum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie sequutus, tanquam post obitum ejus de sumenda purpura cogitasset, capitali sententiæ subjectum interemit. Qui omnes Licinium jam prædem, quasi malum metuentes, cum Maximino esse maluerant, præter Valeriam, quæ nolens Licinio in omnes Maximiani hæreditates jure suo cedere (43), idem Maximino negaverat. Ipsius quoque Maximini filium, tum maximum, agentem in annis octo, et filiam septennem, quæ desponsa fuerat Candidiano, extinxit. Sed prius mater eorum in Orontem præcipitata est. Ibi sæpe illa castas fœminas mergi jusserat. Sic omnes impii vero et justo judicio Dei eadem, quæ fecerant, receperunt.

(42) *Maximius iratus*. Scilicet ob negatum sibi matrimonium.

(43) *Nolens....juro suo cedere*. Verisimile est Valeriam, Maximiani Galerii conjugem, a Licinio in matrimonium petitam fuisse, antequam ille Constantini sororem duceret uxorem. Quam ob causam, post Galerii mortem ad Maximinum confugere maluerat Valeria, sperans fore ut ab ipsa temperaret Maximinus, qui tunc uxorem habebat.

LII.

VALERIA quoque per varias provincias quindecim mensibus plebeio cultu pervagata, postremo apud Thessalonicam cognita, comprehensa cum matre pœnas dedit. Ductæ igitur mulieres cum ingenti spectaculo et miseratione tanti casus ad supplicium; et amputatis capitibus, corpora earum in mare abjecta sunt. Ita illis pudicitia et conditio exitio fuit (44).

LIII.

QUÆ omn'ia secundum fidem (scienti enim loquor) ita ut gesta sunt, mandanda litteris credidi; ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut si quis historiam scribere voluisset, corrumpere veritatem, vel peccata illorum adversus Deum, vel iudicium Dei adversus illos reticendo. Cujus æternæ pietati gratias agere debemus, qui tandem respexit in terram, quod gregem suum partim vastatum a lupis rapacibus, partim vero dispersum, reficere ac recolligere dignatus est, et bestias malas extirpare, quæ divini gregis pascua protriverant, cubilia dissipaverant. Ubi sunt modo magnifica illa et clara per gentes Joviorum et Herculiorum cognomina, quæ primum a Dioclete ac Maximiano insolenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum translata, vigerunt? Nempe delevit ea Dominus, et erasit de terra.

Celebremus igitur triumphum Dei cum exultatione, victoriam Domini cum laudibus frequentemus, diurnis nocturnisque precibus celebremus: celebremus, ut pacem, post annos decem plebi suæ datam, confirmet in seculum. Tu præcipue, Donate carissime, qui a Deo mereris audiri, Dominum deprecare, ut misericordiam suam servet æternam famulis suis propitius ac mitis; ut omnes insidas atque impetus diaboli a populo suo arceat; ut florescentes Ecclesias perpetua quiete custodiat.

(44) *Illis pudicitia exitio fuit.* Quia Licinio et Maximino nubere Valeria recusaverat.

CHRONOLOGIA

AD LIBRUM DE MORTIBUS PERSECUTORUM.

CHRISTUS patitur, secundum Lactantium, decimo kalend. april. anni ære vulgaris 29. sed potius	33
Nerone imperante, Petrus Romam advenit, anno 54, vel	58
Primus Christianos persequi aggreditur Nero, Petrumque et Faulum enecat, illum cruci affixum, hunc truncatum gladio, nec multo post imperii fastigio deturbatur, anno	68
Extincto fratre Tito, Domitianus imperium suscipit, anno	81
Christianos persequitur, et Joannem ad portam Latinam in oleo fervente mergit, anno	93
Ipse ab Stephano, uxoris suæ Domitiæ liberto, occiditur die 18 septembris, anni	96
Trajano imperante, inchoata est adversus Christianos tertia persecutio, annis	98-99
Plures quoque martyrii palmam obtinuerunt, imperan- tibus Adriano intra annos	118-138
Et Antonino-Pio	138-161
Interdum tempestatibus cessatio afferebatur, cum im- primis moverentur imperatores ab apologiis, quas in suam Christiani defensionem edebant, ut Aristides et Quadratus, S. Justinus, et alii fecerunt.	
Quarta autem persecutio illata est a Marco-Aurelio, qui imperio decessit, anno	180
Quin am edidit Septimius Severus, ab anno	199
Usque ad ipsius mortem, scilicet annum	211
Durante hac persecutione, scripsit Octavium suum Mi- nutius Fel x. Sextam indixit Maximianus, annis	235-238
De his omnibus, a Trajano Nervæ successore usque ad Decium, nullam mentionem fecit Lactantius. Vexat Ecclesiam Decius, in odium Philipporum duorum, qui Christianos protexerant, annis	249-251
Idem faciunt Gallus et Volusianus; anno	252
Octavam suscitavit persecutionem Valerianus, intra annos	253-257
Ipse a rege Persarum Sapore captus humiliatur, illu- ditur, et post mortem excoriatur	278-260
Aurelianus imperium suscipit, anno	270
Et mox Christianos persequi aggreditur	275
At ipse ab amicis occiditur in Thracia	275
Diocletianus purpuram imperialem induit,	284
Ipse Diocletæ in Dalmatia natus	285

- Non multo post Maximianum Herculium, quem propter amicitiam, licet non cognatum ejus, fratrem Diocletiani omnes appellabant, imperio consociat. 285
- Cumque regendo imperio aut defendendo nec duo sufficerent, duos Cæsares sibi adjunxerunt: Constantium, cognomento Armentarium. Habuitque Italiam et Africam Herculius, Transalpinas provincias Constantius, Illyrium et Thraciam Galerius, ipse autem Orientem regebat Diocletianus. Et huic etiam Nicomedia sedes erat regia, Herculio Mediolanum, Augusta Trevirorum Constantio, Galerio denique Sirmium in Panonia. 293
- His quatuor imperantibus, scribebat Arrobisus, Siccæ in Africa Rhetor, suas adversus gentes disputationes, anno 298
- Galerius Maximianus in Oriente Narsem regem debellat 302
- Emittitur edictum decimæ persecutionis, kalend. martiis anni 303
- Romam proficiscitur Diocletianus, ad celebranda sua vicennalia, quæ 12 kalend. decemb. incidebant anni 303
- Revertitur Nicomediam, ineunte anno 304
- Ibi longo morbo in ædibus detinetur; et cum jam propter ægritudinis diuturnitatem decessisse crederetur, ut hanc opinionem destrueret, prodit in publicum, kalendis martiis anni 305
- Post mensem elapsum, kalendis maiis, imperium abdicant Diocletianus et Herculius, atque in eorum locum sufficiuntur Augusti duo, Constantius Chlorus, et Galerius; duoque Cæsares, nempe Severus et Maximinus Daia; anno 305
- Diem obit supremum Constantius Chlorus, sexto-decimo imperii sui anno, in Britannia, Eboraci, die 8 kalend. August. purpuramque filio Constantino relinquit, anno 306
- Romæ a militibus Imperator Augustus proclamatur Maxentius, Herculii filius et Galerii gener., die 28 octob., anni 306
- Revocatus a filio Maxentio Herculius, rursus purpuram induit; missumque a Galerio Severum Cæsarem, qui rebellem castigaret, in Ravenna oppugnat, et mori venis apertis cogit, mense aprili anni 307
- Hoc eodem anno, ipse Italiam invadit Galerius ad ulciscendum de Maxentio: Romam obsidione cingit; sed suis militibus desertionem minantibus, fugam capessit. Pulsus imperio ob machinationes suas, Herculius a filio ad Constantinum in Gallias confugit, et itinere Dio-

Diocletianum Salonæ invisit. Ibi Licinius Augustus creatus est.	307
Purpuram secundo abdicare cogitur Herculius, ineunte anno	308
Et cum privatam vitam ferre non posset, semperque imperium affectaret, in ipso parricidio deprehensum mori jubet Constantinus, anno	310
Percussus a Deo Galerius jamque deficiens, edictum mittit in Christianorum gratiam, pridie kal. maias anni	311
Idibus mensis ejusdem moritur.	311
Bellum adversus Constantinum et Licinium moluntur Maximinus Daia et Maxentius; et primo Romæ occiditur Maxentius, 6 kal. nov. anni	312
Victus a Licinio fugatusque Maximinus, Nicomediam kalendis maiis confugit, necnon paulo post in Tauri montis faucibus sese includit, anno	313
Idibus juniis. Nicomediæ publicari jubet Licinius edictum, quo Ecclesiæ pax restituitur.	313
Nec multo post veneno sibi vitam adimit Maximinus Occidit quoque Salonæ Diocletianus. anno ætatis 68, angore fameque consumptus.	

(Edit. Gauth.)

1933

277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400

El presente informe sobre el trabajo de la Biblioteca Nacional y de los Archivos de Bolivia, durante el año 1933, es el resultado de un estudio que se ha realizado en el transcurso de dicho año, con el objeto de dar cuenta de las actividades que se han desarrollado en el campo de la bibliotecología y de la archivística, así como de las necesidades que se han detectado para el mejoramiento de estos servicios.

El informe está dividido en tres partes: la primera trata de la situación general de la Biblioteca Nacional y de los Archivos de Bolivia; la segunda describe las actividades que se han realizado durante el año 1933; y la tercera expone las necesidades que se han detectado para el mejoramiento de estos servicios.

Este informe constituye un documento de gran importancia para el conocimiento de la situación actual de la Biblioteca Nacional y de los Archivos de Bolivia, así como para la toma de decisiones que permitan el mejoramiento de estos servicios.

ARCHIVO Y
BIBLIOTECA
NACIONALES
DE BOLIVIA

